

УКРАЇНА: БУТИ ЧИ НЕ БУТИ – ОСЬ У ЧОМУ ПИТАННЯ

Назва може здатися непатріотичною або навіть непристойною, але у дійсності питання є, на жаль, дуже актуальним. Ми вже майже два десятки років перебуваємо в стані урочисто декларованої незалежності, але впевненості в завтрашньому дні не відчуваємо. Чому? Може, вихідні постулати нашої державної ідеї в чомусь не відповідають реальності й потребують переосмислення? Спробуємо дуже коротко, зовсім «тезисно», визначити основні обставини нашого шляху від декларації до сьогоднішнього хаосу.

Оголошення незалежності України ми без тіні сумніву сприймаємо як народження нашої держави. Однак «народження» як такого у сутності й не було. Більшості читачів, напевно, відомо, що народженню звичайно передують вагітність. Згадайте з цього приводу авторитетне й своєчасне висловлення Леніна, що Росія «вагітна» революцією. У нашому випадку нічого подібного не було. Був лише акт оголошення незалежності, до того ж досить несподіваний. Советська імперія підгнила й розпалася, а її «уламки» оголосили себе «незалежними», оскільки й залежати їм не стало від кого. Далі їх долі склалися по-різному, залежно від того, який соціально-історичний «генофонд» вони успадкували. Для деяких уламків імперії незалежність означала відродження своєї державності, для України – лише шанс.

Хто зруйнував Советський Союз?

Існує майже однастайна думка, що в цьому заслуга (або, на думку інших, провина) демократів. Це, звичайно, міф, створений і впроваджений у масову свідомість справжнім ініціатором епопеї з метою замаскувати власну роль й дістати можливість безперешкодно реалізовувати свої плани. Цим ініціатором був насправді другий – «виконавчий» – ешелон Комуністичної партії Советського Союзу, шар вищої партійно-господарської номенклатури. Саме цей привілейований чиновницький клас за кілька десятиліть привів країну на грань повної економічної деградації, а потім фактично зруйнував «єдиний, могутній», попутно відсторонивши від влади партію,

що його виплекала, таку з дитинства нескінченно їм улюблену і єдину. Цей клас, спеціально вирощений цією партією для практичного керування всім господарством країни, виявив себе:

- різоче бездарним у професіональному сенсі – він довів до повного занепаду народне господарство СССР, підготувавши тим самим основну передумову краху самої держави;
- безмежно корисливим – він створив і довів до рівня професіоналізму систему загальної, але до часу – підпільної, корупції;
- безпрецедентно підлим – він власними руками придушив свою матір, що його породила – Комуністичну партію Советського Союзу.

Навіщо він (чиновницький клас) це зробив? А тому, що, усвідомивши себе могутнім керівним класом, він намірився стати класом *правлячим*. Це обіцяло привабливі перспективи:

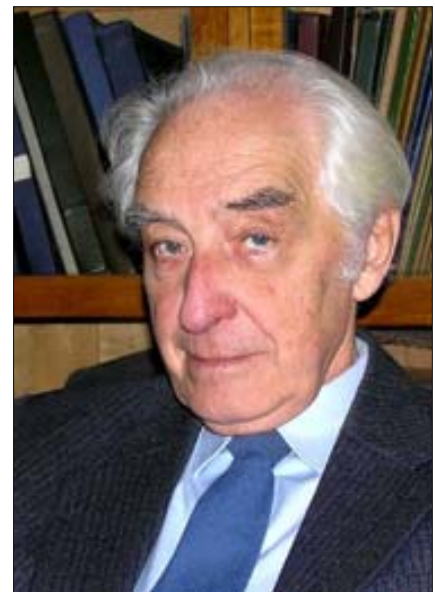
- звільнення від відповідальності за розвал економіки країни;
- звільнення від докучливого диктату й нагляду з боку ідейно-політичної верхівки КПРС, а так само й від будь-якої відповідальності перед народом;
- можливість присвоєння величезних матеріальних цінностей, що вважалися раніше державними або всенародними;
- перетворення самих себе із привілейованих, але все-таки підконтрольних «керівників», у нічим не стримуваних у своїй жадібності «капіталістів» часів «первісного нагромадження», так спокусливо описаних Марксом. Для публічного користування – щоб не викликати негативних емоцій, пов'язаних у значній частині народу зі словом «капіталісти», – був вкинутий в обіг евфемізм «ефективні власники».

Що із цього вийшло?

Однозначно визначити це немає можливості. На сході (Середньоазійські республіки) і на заході (Прибалтика) відбулося, в основному, повернення до національних принципів і способів існування, що передували радянському періоду. Ці країни рішуче пішли з далекого їм соціально-культурного середовища і будують своє життя самостійно. «Ортодок-

сальна», тобто фундаменталістська – і в релігійному й в ідеологічному плані трійка – Росія, Білорусь, Україна (а з Молдовою – четвірка) – відчувли всі принади існування в умовах несподіваного зникнення звичних життєвих орієнтирів та ідеологічних настанов. Поки частина суспільства, сповнена демократичних ілюзій, перебувала в ейфорії, номенклатура, здійснивши намічений переворот, гарячково освоювала «завойований простір» і привласнювала все, що на ньому було вартісного. Заради справедливості треба зазначити, що й у цій азартній грі без правил номенклатурний клас, як і раніше, ще в епоху свого служіння ідеї соціалізму, виявив себе досить бездарним. Всупереч вихідним задумам організаторів всі ключові галузі господарства якимось таємничим чином виявилися переважно не в їхніх руках, а у власності (зрозуміло, «священної») осіб, зовсім не номенклатурного походження. Вони тепер, навіть з деяким пієтетом, визначаються як олігархи. Як завжди, революцію роблять одні, а плодами її користуються інші.

У Росії реальна влада виявилася незабаром у руках іншої, досить специфічної номенклатурної структури, теї, що відає зовсім не економікою країни. Переможцям «номенклатурної революції», а так само олігархам, було чітко показано, «хто в домі хазяїн» і ви-

значені більш-менш прийнятні для обох сторін «правила гри». На основі такого своєрідного «консенсусу» Російська імперія намагається зараз знову реінкарнувати себе у своїй колишній імперській сутності, але в оновлених шатах.

Проводити будь-які паралелі або зіставлення між Росією й Україною, що у нас дуже полюбляють робити, справа невдячна. Порівнювати між собою можна об'єкти однієї природи, сутність же цих двох країн зовсім різна. Росія – це імперія, що помітно обсіпалася в результаті потрясінь останнього десятиліття минулого сторіччя, проте зберегла свій традиційний менталітет, свої злегка підновлені державні механізми, і головне – здавна притаманні їй імперські устремління. Україна ж – це соціально-політичний об'єкт зовсім іншої категорії, ніж Росія. Номінально це національна держава, але фактично це поки що лише уламок імперії, що відпав від неї під час «землетрусу» 1991 року і оголосив себе незалежною державою, але якось дуже невпевнено просувається по урочисто задекларованому шляху. Природне запитання – а чому так? Відповідь примітивно проста: та тому, що фрагмент великої системи – то не просто її зменшена, але діюча копія, а лише її уламок. Він не є цілісною системою. Уявіть собі дерево, від якого під час сильної бурі відламалася гілка. Дерево після цього якось вистойть та буде існувати ще багато років, а відламана гілка незабаром загине, втрапивши зв'язок з коріннями, що забезпечувало її водою й мінеральними компонентами. Тільки за особливо сприятливих умов гілка може вкоренитися, тобто сформувати власну кореневу систему й перетворитися з гілки, тобто нежиттєздатного фрагмента рослини, у самостійне дерево. У гарному саду такому щасливому результату може посприяти досвідчений садівник. У соціальній історії все набагато складніше.

Соціально-історична химера

Будь-яка імперія являє собою химеру. Мається на увазі не чудовисько із грецької міфології, а біологічний термін, що означає організм, який складається з генетично різних клітин або тканин. Прикладом біологічної химери може служити, скажемо, яблуна, що має стовбур і кореневу систему одного сорту, до яких штучно прищеплені плодоносні гілки від іншого сорту. Подібно цьому, у результаті об'єднання – найчастіше примусового – декількох генетично різних націй утворюється соціально-політична химера

– імперія, така, наприклад, якою була й залишається Росія.

В імперії завжди є домінуюча ідеологічна парадигма й численні її адепти. Є також державні структури, що активно насаджують домінуючу парадигму й прагнуть придушити, розхитати, зруйнувати або змінити ментальні схеми, властиві приєднаним націям. У советській імперії ставилося ще більш амбіційне завдання повного нівелювання всіх національних відмінностей і формування нової, позанаціональної «советської» людини. Ціною великих зусиль і багатомільйонних жертв комуністи просунулися у намічену напрямку дуже істотно. Менталітет націй, однак, явище досить консервативне, й тому поряд з домінуючою імперською парадигмою в суспільстві зберігаються або навіть протистоять їй несумісні з нею ідеї й устремління. Поки імперія залишається цілісною системою, усі її частини функціонують більш-менш злагоджено – всі нації, що входять до її складу, підкоряються метрополії й живуть, подобається це їм чи ні – у рамках домінуючої парадигми. Однак, коли імперія розпадається, ситуація в її уламках змінюється радикально. «Советська» компонента населення, що була до того безумовно домінуючою, виявляється один на один з корінною компонентою, з тією її частиною, що або не встигла «осоветиться», або взагалі категорично відкидає таку можливість. Виникає ситуація непримиренного протистояння, що у принципі не може розв'язатися компромісом. Уявіть собі таку версію подій 1917 року: Ленін з Миколою II або, скажемо, з Керенським, сідають за круглий стіл, кілька разів міняються місцями в марних пошуках вершини кола, пишуть кілька універсалів, знаходять нарешті геніальний компроміс, що всіх влаштовує, і замість першої «Страни Советов» перед очима захопленого людства з'являється якийсь небувалий Феодально-Комуністичний Альянс. Ніякої тобі революції, громадянської війни й інших кошмарів ХХ століття. Навіть найдовірливіший читач навряд чи повірить, що така фантазія можлива. Втім, якщо хтось переконаний у тому, що думати взагалі непатріотично й не відповідає народним традиціям, то такий може й повірити у цю нісенітницю і навіть спробувати відтворити щось подібне. Це ми вже мали.

Одна країна – дві нації

Оголосивши свою незалежність, Україна відразу виявилася в стані роздвоєння національної свідомості, чогось на зразок шизофренії. Такий стан

триває вже багато років, і ніяких сприятливих ознак у перебігу хвороби не спостерігається. Це дає підставу для страшного висновку: те, що ми за своєю природною наївністю й політичною неграмотністю приймаємо за якусь, нібито тимчасову, хворобу єдиної нації, фактично засвідчує, що єдиної нації як такої, по суті, не існує. Є територія на ім'я Україна, яка населена двома різними «націями», розділеними не генетикою, не етнічній приналежністю, не мовою, а насамперед суто ідеологічними уявленнями й настановами, а також способом існування. Для однієї з них Україна – це батьківщина, унікальне місце на земній кулі, де жили попередні її покоління, живе нинішнє, будуть жити наступні. Друга – це не що інше, як залишок «советської нації» – продукту інтенсивної селекції народу в советські часи. Такий собі безнаціональний людський контингент, для якого Україна не є батьківщиною, а лише місцем проживання й одержання доходів.

«Советська нація» (у просторіччі – «совки») в Україні дуже численна й широко представлена в різних соціальних шарах, у тому числі в середовищі інтелігенції, що особливо сумно. Основна її частина традиційно пасивна і є слухняною «біомасою» у руках своїх лідерів, що в основному є вихідцями з тієї самої «братви», зусиллями якої був забезпечений провал економічної частини великого проекту побудови советського «соціалізму».

Як однозначно свідчить досвід світової історії, ситуація, коли дві різні нації живуть на одній території, є нестійкою. Непереборні розбіжності рано чи пізно розв'язуються драматично. Іноді – фізичним знищенням однієї з націй або перетворенням її в рабів, іноді – асиміляцією, тобто знищенням культури однієї з націй, іноді – розділом території, нерідко кривавим. Так було завжди, і в ХХ столітті до н.е. й у ХХ столітті нашої ери. Україна з її двома «націями» перебуває зараз саме в такій нестійкій ситуації. За роки незалежності ступінь нестійкості тільки зріс, і розв'язатися вона може по-різному, але тільки не загальним братанням. Крайні варіанти – знищення однієї з «націй» або розділ території – здаються малоймовірними, але вибір між двома більш «м'якими» варіантами далі залишається невизначеним. Або гору візьме «советська нація», і ми опинимося знову, і тепер вже необов'язково, у країні постсоветського квазікапіталістичного феодалізму – в «країні панів, країні рабів». Або у іншої «нації» – у громадян Української держави – пробудяться хоча б біологічні ін-

стинкти самозбереження й релікти національної відповідальності, і стане сміливості реалізувати, нарешті, шанс, що так неждано припав їхній Україні в 1991 році. При цьому варіанті розвитку подій нинішній «еліті советської нації» доведеться розпрощатися із мрією про перетворення України у свою вотчину.

Як нам ділити Україну?

Багатьох таке питання може образити (або насмішити). Деяких – з принципових мотивів, оскільки вони переконані в «соборності» України, єдності її народу, неподільності її території й непорушності кордонів. Інших – своєю безглуздістю, оскільки є вагомі підстави вважати, що з розділом України вони, ті самі «кінші», активні представники, умовно кажучи, «советської нації», в основному вже впералися. Справді, найбільш «ласі» шматки її території давно вже перестали бути власністю народу, що її населяє. З'явилися претенденти й на акваторію. Основні галузі промисловості, що вважалися колись надбанням народу або народної держави, теж якимось незбагненим, але, як чомусь вважається, законним чином, вислизнули з рук цього самого народу.

Отже, на матеріальному рівні ділити начебто вже майже нема чого. Деякий простір для вторинного або третинного перерозподілу ще залишився, але на тлі того, що вже здійснено, – це дріб'язок. Зараз на аукціон виставлені цінності іншої природи, такі як:

- держава і її структури
- влада
- ідеологія
- електорат
- молоде покоління
- майбутнє країни й нації.

Самого цього переліку, без усяких пояснень, досить, щоб усвідомити, наскільки серйозною є ситуація.

Український народ абсолютно бездарно прогавив унікальний шанс створити свою державу. Він недовго погрався із символами, потримався за руки, пофарбував що треба й що не треба в улюблені кольори й сів на старі підгнилі лави насолоджуватися нон-стоп виставою під загальною назвою «Як ми любимо Україну!». Головне дійство вистави відбувається за завісою. Як саме там, за лаштунками, її – Україну – люблять виконавці, яких народ з видимою підлесливістю величає «гравцями», можна тільки здогадуватися, але безсумнівним фактом є те, що матеріального приданого в об'єкта їхніх прагнень практично не залишилося. «Гравцям», однак, цього мало. Їм за-

хотілося ще легітимності, стабільності й навіть поваги. А для цього потрібні, виявляється, і держава, і влада, і деяка кількість народу для обслуговування, роботи й голосування. Зараз млявоплинний й усвідомлюваний тільки однією зі сторін конфлікт між двома «націями», що населяють Україну, увійшов у фазу розв'язання саме цих проблем. Попередню фазу «українська нація» (тут, як і скрізь у цій статті, мається на увазі державний, а не етнічний сенс терміна), можна сказати, «всуху» прогала «советській нації». Якщо вона й другу фазу проведе з таким самим результатом, то це стане термінальним актом історії української національної держави. Назва «Україна» ще якийсь час, ймовірно, збережеться, але тепер вже не за незалежною державою української нації, а за резервацією спадкоємців «радянської нації», що привільно розташувалися на території, яка колись належала українцям. Отож момент у нашій історії назрів критичний.

Нам всім дуже корисно було б вдуматися в мудре висловлення американських індіанців: « Ми не успадкуємо Землю від наших предків, ми беремо її в борг у наших дітей ». То чого ж ми варті, якщо взяте в борг у своїх же дітей і ще не народжених поколінь ми так безвідповідально й безпомічно віддаємо прибульцям з минулого? Як ми будемо повертати наш борг своїм нащадкам?

Криза

Мається на увазі не світова економічна, а наша власна – криза в плині нашої тривалої національної шизофренії. Усяка криза рано або пізно розв'язується, але завжди за принципом «або – або». Або хворий починає одужувати, або його виносять... Третього немає. Але криза це не терикон, з вершини якого можна скотитися у будь-який бік з однаковим результатом. Криза – це вододільний хребет, що розділяє дві долини, які належать басейнам двох різних рік, що течуть до різних морів. Зараз ми перебуваємо на гребені такого хребта. По один його бік лежить вкрита туманним серпанком віртуальна країна Україна, для багатьох її громадян – це земля обітована. По інший – феодальні володіння якогось особливого племені, що сформувалося внаслідок близькоспорідненого схрещування криміналітету й реліктів номенклатури збанкрутілої соціальної системи. Народ, на очах і за повного потурання якого все це відбулося, загнаний зараз на гребінь вододільного хребта й, волаючи в тузі й розгубленості невідомо до кого, питає: «То куди

ж нам іти?». Ризикнути перевалити через хребет і піти у долину, що від Бога має бути нашою батьківщиною, або покаятися і повернутися у хлів, до якого звикли, під руку хазяїна? Вибір непростий, але вкрай відповідальний. Наша історична традиція безпомілково вибирати в критичні моменти найгіршу альтернативу штовхає на другий, звичний шлях, думка про майбутнє й почуття громадянської гідності – на перший. Просуваючись саме першим шляхом, ми одержуємо можливість самі творити своє майбутнє, і від нас залежатиме, яким ми його створимо. Другий шлях веде в чужу долину, де в нас як нації майбутнього немає, де нам призначена лише роль «біомаси». Що ж, вибирайте! Тільки поверніться спочатку хоч на секунду до назви цієї статті й подумайте, чи не бере гріх на душу? Смертний гріх національного самогубства.

Втім, думати – це вам не футбол дивитися. Отут ми як нація не досить сильні, та й не дуже це заняття поважаємо. Ми якось більше емоцій і почуттів: «любо! – не любо!» або «гооол!»... І не дивно, адже у нас кожен «сам собі голова», живе «своїм розумом» й «хата його скраю». До того ж, більшості з нас дотепер невтямки, що наша свідомість безупинно піддається сугестивній обробці засобами масової інформації, які практично повністю належать одній стороні, саме тій, що схиляє виборця у свою «долину».

«Народ у нас мудрий» – це як постулат проголошують усі політики, розраховуючи використати легковір'я цього самого народу й його чутливість до примітивних і невігядливих лестощів. Але з чого йому бути таким вже мудрим при його майже нульовому або навіть від'ємному історичному досвіді? Від'ємному у тому сенсі, що наша історія значною мірою є пасивною. Це не стільки історія того, що народ творив, скільки що інші з ним робили. На такому досвіді багато мудрості не набудеш. Чи вистачить її решток народів України, щоб усвідомити, яка величезна історична відповідальність лежить на ньому. Чи вистачить йому духу і волі, щоб протиставити їх хижим планам стратегів неофеодалізму, а чи він безвільно ухилитиметься від активної реалізації наданого йому долею унікального історичного шансу лише заради того, щоб зберегти за собою солодку звичку скаржитися на свою гірку долю?

Октавіан КСЕНЖЕК,
доктор хімічних наук

«Універсум»
Ч. 1–2, 2010